

Ponavljanje razreda - potencijal za pedagoško djelovanje

Keserica, Petar Vid

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:990937>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Ponavljanje razreda - potencijal za pedagoško djelovanje

Diplomski rad

Petar Vid Keserica

Mentor: dr.sc. Ante Kolak

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Uvodna razmatranja o ponavljanju razreda.....	2
2.1. Tko je odgovoran?	3
2.2. Teorijski pogledi	4
3. Povijesni pregled.....	7
4. Profil učenika koji ponavljaju razred	11
5. Uzroci ponavljanja razreda.....	13
6. Empirijska istraživanja o ponavljanju razreda	16
7. Implikacije ponavljanja razreda na učenika	17
7.1. Psiho-socio-emocionalne implikacije ponavljanja razreda na učenika	17
7.2. Implikacije ponavljanja razreda na ponašanje učenika	20
7.3. Implikacije ponavljanja razreda na školski uspjeh	21
8. Koliko je efikasno ponavljanje razreda?	23
9. Uloga stručnih suradnika u radu s učenicima ponavljačima	25
9.1. Kako prepoznati učenike kojima je potrebna pomoć?.....	26
9.2. Kako pomoći učiteljima u radu s učenicima ponavljačima i njihovi stavovi o ponavljanju razreda?.....	27
9.3. Što s roditeljima učenika ponavljača?	29
10. Ponavljanje razreda u Hrvatskoj.....	30
11. Metodologija istraživanja	32
11.1. Problem i cilj istraživanja	32
11.2. Istraživačka pitanja	32
11.3. Hipoteze.....	32
11.4. Osnovne varijable	33
11.5. Ciljani uzorak	33
11.6. Metode i postupci istraživanja.....	33

11.7. Obrada, prikaz i analiza rezultata	33
13. Zaključak	42
14. Literatura	44

1. Uvod

Ponavljjanje razreda predstavlja krajnju mjeru pedagoške intervencije za učenike koji nisu ostvarili obrazovne ishode na zadovoljavajućoj razini. Tom intervencijom učenicima se omogućuje dodatno vrijeme za usvajanje nastavnog sadržaja. Razlozi ponavljanja razreda višestruki su, a najčešći su sljedeći: nedovoljan uspjeh na kraju školske godine, bolest te broj izostanaka. Prema *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (2012) u Republici Hrvatskoj učenik „pada“ razred, odnosno mora ponavljati razred kada ima zaključenu ocjenu nedovoljan (1) iz triju ili više predmeta. Najveća točka spora od samog početka uvođenja ove prakse, pa i danas, predstavlja pitanje akademske svrhovitosti, kao i pitanje socio-emocionalnih posljedica koje ponavljanje razreda ostavlja na učenika. Međutim, budući da su podaci o temi ponavljanja razreda oskudni, ovaj je rad usmjeren na pregled postojećih podataka o ponavljanju razreda u Republici Hrvatskoj koji mogu poslužiti daljnjoj analizi postojećeg stanja. Teorijski dio ovoga rada postavlja okvir za izvođenje istraživačkih hipoteza koje se odnose na praksu ponavljanja razreda s obzirom na razred koji učenici najučestalije ponavljaju, broj izostanaka učenika ponavljača, spol učenika ponavljača te uspješnost učenika u ponovljenoj godini. U teorijskom dijelu prikazat ćemo praksu ponavljanja razreda u zemljama Europske unije i Sjedinjenim Američkim Državama, kao i povijesni pregled njenog razvoja. Također, identificirat ćemo koji su učenici skloniji ponavljanju razreda te ćemo detaljnije objasniti koji su uzroci, a zatim i posljedice ponavljanja razreda. Pružit ćemo i pregled dosadašnjih istraživanja ove teme kao i načine na koji bi odgojno-obrazovne ustanove mogle djelovati u radu s učenicima ponavljačima.

2. Uvodna razmatranja o ponavljanju razreda

U svim obrazovnim sustavima napredak učenika vrednuje se tijekom cijele školske godine i poduzimaju se različite mjere za podršku učenicima koji imaju poteškoća u svladavanju sadržaja kako bi se osigurao zadovoljavajući napredak. U velikom broju zemalja na kraju školske godine ponavljanje razreda jest opcija za učenike koji unatoč mjerama potpore provedenim tijekom godine nisu uspjeli postići zadovoljavajući napredak (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2011).

U gotovo svim zemljama, prema važećem zakonodavstvu, učenik može, barem jednom, ponavljati razred u osnovnom obrazovanju. Iako se učenicima pružaju mjere podrške i korektivne aktivnosti kada dođe do poteškoća u svladavanju sadržaja tijekom školske godine, postoji vjerojatnost da učenik neće ispuniti postavljene ciljeve. Stoga se kao konačna mjera podrške predlaže ponavljanje razreda. Smatra se da ponavljanjem razreda učenici imaju daljnju priliku poboljšati svoje učenje i vještine (EACEA, 2011). Međutim, postoje i primjeri poput Norveške, Islanda, Bugarske i Lihtenštajna gdje se praksa ponavljanja razreda ne provodi. U Norveškoj i Lihtenštajnu propisi navode da svi učenici imaju pravo automatski napredovati kroz godine obaveznog školovanja, dok se na Islandu, u njihovu Zakonu o obaveznom školovanju, ne navodi da učenici automatski napreduju u sljedeći razred, nego se direktivom objašnjava da obavezno obrazovanje traje deset godina za sve učenike. Prva razina obrazovanja u Islandu sastoji se od 10 razreda, što bi značilo da svi učenici napreduju u sljedeći razred. Nešto slično postoji i Sjedinjenim Američkim Državama, a zove se društvena promocija, o kojoj će kasnije biti nešto više rečeno. U Bugarskoj prema zakonu iz 2009. učenici ne mogu ponavljati prva četiri razreda osnovne škole (EACEA, 2011). U slabije razvijenim zemljama ponavljanje razreda je uobičajeno te je često popraćeno niskim upisnim stopama u viši obrazovni sustav i visokim stopama odustajanja od škole (Manacorda, 2012).

Prvo pitanje koje se može postaviti jest kakve implikacije osobni neuspjeh ima na kognitivni, afektivni i socijalni razvoj učenika (Rose, Medway, Cantrell i Marus, 1983). Ebel (1980) nas podsjeća na princip negativnog potkrepljenja. Škole koje eliminiraju mogućnost neuspjeha i stigmatu povezanu s neuspjehom također uklanjaju važan poticaj za rad, tj. izbjegavanje neuspjeha. U skladu s takvim pristupom obrazovanju Ebel (1980)

filozofski predlaže da ne postoji uspjeh bez neuspjeha, a da se neuspjeh u učenju ne može ukloniti. Argument koji ide u prilog ponavljanju razreda je taj što mogućnost ponavljanja razreda djeluje odvraćajuće od lošeg školskog uspjeha. Postavljanjem takve vrste posljedica slabijim, nezadovoljavajućim rezultatima ova praksa stvara poticaj učenicima da povećaju svoje napore u učenju. Iskustvo ponavljanja razreda također može smanjiti vjerojatnost da će ponavljači to htjeti ponovno iskusiti, čime se stvara poticaj za poboljšanje vlastitog školskog uspjeha (Manacorda, 2012).

Unatoč pedagoškoj teoriji i empirijskim istraživanjima provedenim na temu ponavljanja razreda i negativnim rezultatima koje ta praksa povlači, ponavljanje razreda ostaje važno i kontroverzno pitanje s kojim se nastavnici, učitelji, stručni suradnici, roditelji, učenici i dalje susreću svake godine. Kao rezultat empirijskih istraživanja, prvi negativni učinci ponavljanja razreda zabilježeni su već u 1930-ima. Studiju koju je proveo Otto (1951) prema Ede (2006) pokazala je da ponavljanje razreda ne poboljšava akademski uspjeh.

2.1. Tko je odgovoran?

Drugo pitanje koje se može postaviti bavi se odgovornošću za učenikov neuspjeh. Budući da mnogi učitelji nastavljaju pružati tradicionalnu nastavu na razini razreda za heterogene razrede učenika, jedna grupa nastavnika tvrdi da su škole i njihovi nastavni programi krivi za neuspjeh učenika. No, s druge strane, ako je primarna odgovornost za uspjeh učenika na obrazovnoj instituciji, mogu se izvući dvije pretpostavke, a one su sljedeće:

- 1) individualizirana nastava je učinkovita
- 2) ostali čimbenici osim kvalitete nastave i podučavanja ne pridonose značajno akademskom uspjehu i neuspjehu (Rose i sur., 1983).

Obrazovne politike koje uključuju ponavljanje razreda kao metodu povećanja učenikovih postignuća krivicu izravno prebacuju na učenika te se nadaju da će ih strah od posljedica, odnosno ponavljanja razreda uplašiti pa će se zatim pridržavati pravila i postići zadovoljavajuće postignuće (Johnson i Bishop, 2018).

Iz dijela radova može se vidjeti da težina i odgovornost učeničkog uspjeha pada na učitelje i ravnatelje, odnosno odgojno-obrazovne ustanove pa se ponavljanje razreda često smatra instrumentom školske reforme (Gilmore-Hook, 2011). To zapravo znači da

se ponavljanje razreda koristi kao alat za poboljšanje općeg uspjeha neke škole, a to se odnosi na školstvo u Sjedinjenim Američkim Državama i njihovu reformu “No Child Left Behind” iz 2001. godine.

Do danas su aktualne debate oko odgovornosti vezane uz uspjeh učenika u školi. Implementacija tog zakona značila je uvođenje standardiziranih testova za učenika, a rezultati tih testova odlučivali su o tome hoće li se neke škole zatvoriti ili hoće li nastavnici ostati bez posla, odnosno hoće li nastaviti dobivati financijsku pomoć od države. Sve savezne države su uspostavile kriterije uspješnosti, a ispunjavanje tih kriterija preduvjet je za završetak srednje škole i napredovanje iz razreda u razred (Ozek, 2015). U Sjedinjenim Američkim Državama zabilježili su povećanje broja učenika koji ponavljaju razred nakon što su uveli obrazovnu politiku prema kojoj se škole smatraju odgovornima za učenikov uspjeh (Johnson i Bishop, 2018). S pedagoškog stajališta, ponavljanje razreda smanjuje heterogenost među učenicima u istom razredu, s obzirom na postignuća, što teoretski olakšava nastavu učiteljima (Shepard i Smith, 1988 prema Hwang i Cappella, 2018).

2.2. Teorijski pogledi

Kad promatramo fenomen ponavljanja razreda postoje četiri relevantna gledišta o dječjem razvoju:

- 1) Nativistička teorija smatra da je dječji razvoj, fizički i psihološki, određen genetskim nasljedstvom, a okolni čimbenici mogu na taj razvoj djelovati samo u manjoj mjeri.
- 2) Ekološko-razvojna teorija smatra da se djeca razvijaju kroz angažman sa svojom okolinom i da je to okruženje odgovorno za „usmjeravanje“ djece na njihov razvojni put.
- 3) Interakcionistička teorija smatra da je proces obrazovanja dvosmjernan proces koji se fokusira na djetetovo učenje, vještine i znanja, ali također uzimajući u obzir sposobnost škole da zadovolji djetetove potrebe.
- 4) Socijalno-konstruktivistička teorija smatra da je prikladnost za neku skupinu definirana društvenim i kulturnim normama koje ovise o pojedinom djetetu i njegovom porijeklu (Meisels, 2002 prema Martin, 2011).

Sve su četiri teorije potencijalno relevantne za proces donošenja odluke o ponavljanju razreda. Prema nativističkoj teoriji, može se smatrati osnovom za odluku da učenik ponavlja razred, ukoliko su učenici na primjer izloženi sadržaju koji je izvan njihovih sposobnosti svladavanja ili ako se ne „uklapaju“ u svoje okruženje pa postoji veći rizik od akademskog neuspjeha. Socijalno-konstruktivističko gledište moglo bi predvidjeti ponavljanje razreda na temelju prethodnih veza sa socioekonomskim statusom, spolom i etničkom pripadnošću. Ekološki i interakcionistički pogledi mogu se smatrati osnovom za prelazak u idući razred i odluku da se učenik ne zadrži u istom razredu jer su usmjereni na prilagođavanje škole rasponu individualnih razlika u razvoju djeteta (Martin, 2011).

Oni koji zagovaraju ponavljanje razreda smatraju da će učenicima s lošim uspjehom ponavljanje razreda pružiti više vremena za razvoj akademskih vještina potrebnih za kasniji uspjeh u višim razredima. Međutim veliki broj istraživanja u 20. stoljeću pokazuje da ponavljanje razreda povećava poremećaje u ponašanju i povećava stopu napuštanja srednje škole (Mariano, Martorell i Berglund, 2018).

Dio znanstvenika tvrdi da je praksa ponavljanja razreda učinkovita jer djeluje kao korektivna intervencija, dajući učenicima vrijeme da poboljšaju svoje akademsko postignuće (Smith i Shepard, 1988; Tomchin i Impara, 1992 prema Hwang i Cappella, 2018), dok neki znanstvenici (Reschly i Christenson, 2013 prema Hwang i Cappella, 2018) zagovaraju društvenu promociju (tj. premještanje učenika u sljedeći, odnosno viši razred čak i ako trenutni standardi uspješnosti nisu ispunjeni) tvrdeći da bi učenici bolje prošli, u akademskom smislu, da ne ponavljaju razred.

Najvažnija točka spora u raspravi o ponavljanju razreda jest akademska prednost, odnosno postiže li se veće akademsko postignuće u sljedećim razredima zadržavanjem, odnosno ponavljanjem razreda, učenika koji nisu spremni za sljedeću obrazovnu razinu. Većina radova vezanih uz ponavljanje razreda pokazuje da učenici koji ponavljaju razred imaju znatno lošiji uspjeh od svojih vršnjaka koji su promaknuti u sljedeći razred (Ozek, 2015). Dakle, ponavljanje razreda nije empirijski potkrijepljena praksa, što pokazuju metaanaliza na 175 radova koji se bave akademskim napretkom učenika koji ponavljaju razred. Od 175 radova, njih 9 je pokazalo statističku značajnu razliku kod učenika ponavljača, od kojih je 6 radova pokazalo napredak u ponovljenoj godini, ali u kasnijim godinama taj se napredak nije pokazao održivim (Jimerson, 2001).

Znanstvenici koji se protive praksi ponavljanja razreda tvrde da je ponavljanje razreda u svojoj srži kaznene prirode i da zaostajanje od godinu dana u odnosu na vršnjake može rezultirati neangažiranošću u nastavi i školi općenito (Jackson, 1975; Roderick, 1994 prema Martorell i Mariano, 2018). Ovu tezu provjerit ćemo u empirijskom djelu, gdje ćemo se baviti pitanjem koliko učenici ponavljači u osnovnim školama izostaju s nastave, opravdano i neopravdano, u usporedbi s učenicima koji redovno prolaze razred. Pretpostavka je da će učenici ponavljači imati veći broj izostanaka nego učenici koji redovno prolaze razred.

3. Povijesni pregled

Povijesno gledano, praksa ponavljanja razreda bila je raširena u britanskim školama još u 16. stoljeću (Hess, 1978 prema Rose i sur., 1983). S obzirom na nedostatak dostupne literature i manjak istraživanja o temi ponavljanja razreda u Hrvatskoj, bit će predstavljen razvoj prakse ponavljanja razreda u Sjedinjenim Američkim Državama.

Sredinom 19. stoljeća u američkim školama praktički nije postojao sustav ocjenjivanja. Učenici su se kretali kroz sustav obrazovanja ovladavanjem sadržaja, a ne kao danas kad imamo razrede koji su podijeljeni po kronološkoj dobi (Beck, Cook i Kearney, 1960 prema Balow i Scwager, 1990). Međutim, takav se sustav promijenio nakon odlaska američkih znanstvenika na studij u Njemačku. Znanstvenike su privukle osnovne škole koje su nastavu organizirale po razredima podijeljenim po dobi te se takav koncept počeo primjenjivati u Sjedinjenim Američkim Državama. Dakle, u Americi je tek oko 1860. godine postalo uobičajeno da se u osnovnim školama učenike grupira po razredima, pri čemu je prelazak u viši razred ovisio o usvajanju određene kvote sadržaja. Do 1870. godine, svaki aspekt škole postao je podložan ocjenjivanju: učitelji, udžbenici, nastavni planovi i programi te učenici. Školski je sustav u New Yorku, već od kraja 19. stoljeća, izvještavao o učenicima koji su prošli u viši razred i učenicima koji ponavljaju razred (Owings i Magliaro, 1998).

Pretpostavka koja je vodila k uvođenju ocjenjivanja u škole bila je ta da bi se postignuće poboljšalo ako bi se kurikulum ocjenjivao na godišnjoj razini, ako bi učitelji nastavu usredotočili na kurikulum tog razreda i ako bi učenici radili na usvajanju tog kurikula. Međutim, vrlo je brzo postalo očito, nakon što je uvedeno ocjenjivanje, da su neki učenici s lakoćom usvajali nastavni sadržaj, dok su ostali usvajali sadržaj s teškoćama ili nisu uspjeli usvojiti određene dijelove kurikula. Potonja skupina učenika predstavljala je ozbiljan izazov za škole jer su, naime, disciplina škole i učinkovitost nastave bile ugrožene ako bi učenici napredovali bez potrebnih vještina za uspjeh na sljedećoj razini, odnosno u sljedećem razredu (Balow i Scwager, 1990). Ponavljanje razreda činilo se kao rješenje problema. Do 1900. ponavljanje razreda postao je veliki problem u obrazovanju, jer je čak 60 % učenika ponavljalo razrede, što je, posljedično, bio uzrok velikom broju adolescenata u osnovnoj školi. Kako bi se smanjila stopa ponavljanja razreda, isprobano

je semestralno ponavljanje, kvartalno ponavljanje i ponavljanje predmeta. Sa svakom promjenom stopa ponavljača razreda se povećala (Balow i Scwager, 1990).

Povijesno gledano, nastavnici su na ponavljanje razreda gledali kao na sredstvo za smanjenje različitosti u znanju i vještinama u učionici kako bi se bolje zadovoljile potrebe učenika. Međutim, postavlja se pitanje koliko je ta praksa zaista postigla svoj cilj. Ponavljanje razreda branilo se tvrdnjom da će učenici poboljšati školski uspjeh tako što će dobiti više vremena da razviju odgovarajuće akademske vještine (Reynolds, 1992 prema Owings i Magliaro, 1998). Odnosno, ako su svi učenici na razini razreda koji pohađaju ili iznad nje, učitelji tada mogu podučavati nastavni sadržaj na razini u kojoj će učenici moći naučiti zadani sadržaj i tako izbjeći stvaranje negativnog stava prema školi (Beck, Cook i Kearney, 1960 prema Balow i Scwager, 1990). Takvi stavovi pretpostavljaju sljedeće:

- 1) Svi učenici posjeduju potrebnu sposobnost da budu uspješni u školi.
- 2) Razlike između uzastopnih razreda prilično su velike.
- 3) Kurikul je primjeren za sve učenike.
- 4) Kada učenik ne usvoji nastavni sadržaj, učenik je taj kojeg treba pozvati na odgovornost.

Drugi razlog za nenapredovanje u viši razred bio je usmjeren na učenika. Prema tom skupu vjerovanja učenici mogu biti ozbiljno oštećeni nezaslužnim prolaskom razreda. Učenici s niskim uspjehom koji su prošli razred, a koji nisu u mogućnosti usvojiti određeni nastavni sadržaj, pate emocionalno i dodatno zaostaju u svojim školskim zadaćama (Beck, Cook i Kearney, 1960 prema Balow i Scwager, 1990). Vjerovalo se da će im ponavljanje razreda, za učenike koji nisu ispunili standarde za napredovanje, osigurati dodatnu godinu za postizanje uspjeha. Ova argumentacija pretpostavlja sljedeće:

- 1) Nastavni plan i program na razini razreda primjeren je za sve učenike.
- 2) Učenici koji ne savladaju nastavni sadržaj imaju mogućnost da ga sustignu ako im se da više vremena.
- 3) Razlike između uzastopnih razina ocjena prilično su velike.
- 4) Veća je emocionalna trauma povezana s niskim postignućem na razini razreda nego što je to slučaj sa smještajem u mlađu dobnu skupinu.

Već su istraživanja iz 1930-ih izvještavala o negativnim učincima ponavljanja razreda na školsko postignuće (Ayer, 1933; Kline, 1933 prema Owings i Magliario 1998). Ponavljanje razreda bilo je toliko učestalo u tom razdoblju da se procjenjuje da je otprilike svaki drugi učenik ponavljao razred barem jednom tijekom prvih 8 godina školovanja (Larson, 1955 prema Rose i sur., 1983). Znanstvenici su se bojali mogućih štetnih učinaka koje je ponavljanje razreda imalo na društveni i emocionalni razvoj učenika. Tijekom idućih 30 godina počela se primjenjivati politika „društvene promocije“. Društvena promocija je praksa u kojoj učenici napreduju iz razreda u razred bez obzira na to koliko su bili uspješni u usvajanju sadržaja ili koliko su redovito pohađali nastavu. Ova se praksa najčešće koristi u osnovnoj školi u Sjedinjenim Američkim državama s namjerom smanjenja broja adolescenata s niskim uspjehom u razredu. Umjesto ponavljanja razreda većina je učenika proslijeđena u sljedeći razred, gdje su potom grupirani prema sposobnostima te im je pružena pomoć za nadopunu znanja. Školski djelatnici razmatrali su što je „u najboljem interesu“ za dijete s obzirom na njegovu društvenu i emocionalnu zrelost, kronološku dob, evidenciju pohađanja nastave i obiteljsko stanje (Rose i sur., 1983). Sintetsko istraživanje Goodlada (1954) prema Owings i Magliario (1998), koje je obuhvatilo istraživanja od 1924. do 1948., pokazalo je da ponavljanje razreda nema pozitivan utjecaj na usvajanje sadržaja. Otto (1951) prema Owings i Magliario (1998) sugerirao je da ponavljanje razreda nema posebnu obrazovnu vrijednost za učenike i da je akademski napredak učenika koji ponavljaju razred manji od učenika koji su prošli u viši razred putem društvene promocije. Sredinom 20. stoljeća znanstvenici su počeli istraživati odnos između ponavljanja razreda i odustajanja od škole. Studija Berلمان (1949) prema Owings i Magliario (1998) pokazala je da je vjerojatnost od odustajanja veća kod učenika koji su ponavljali razred nego kod učenika koji su redovno prolazili razrede.

Dakle, u istraživanjima u 20. stoljeću uočavamo da ponavljanje razreda ne daje nikakvu akademsku prednost učenicima (Owings i Magliario, 1998). Međutim, u praksi se događa da su škole pod političkim pritiskom da pokažu odgovornost za postignuća učenika (Owings i Magliario, 1998). Tako su, prema Ritteru (1997) i Reynolds, Temple i McCoy (1997) prema Owings i Magliario (1998), predstavnici američkih medija te američki predsjednik u svojim obraćanjima pozivali na povećanje stope ponavljanja razreda kod učenika koji ostvare niske ocjene na standardiziranim testovima, tvrdeći kako učenici ne

smiju prelaziti iz razreda u razred „sve dok ne budu spremni“. Istraživanje Rodericka (1995) prema Owings i Magliaro (1998) pokazalo da je od 1980. do 1992. nacionalni postotak učenika koji su ponavljali razred porastao s 20 % na 32 %.

4. Profil učenika koji ponavljaju razred

Procjene broja učenika koji godišnje ponavljaju razred u Sjedinjenim Američkim Državama kreću se od 7 % do 15 % učenika (Tingle, Schoeneberger i Algozzine, 2012). Ako to usporedimo s podacima iz 80-ih i 90-ih godina prošlog stoljeća, vidimo da se stopa ponavljanja smanjila. Prenesemo li te postotke u brojeve, to bi značilo da dva milijuna učenika godišnje ponavlja razred u Sjedinjenim Američkim Državama, što državu košta približno 20 milijardi dolara godišnje (Eide i Goldhaber, 2005 prema Hwang i Cappella, 2018). Tijekom 20. stoljeća stopa ponavljanja razreda fluktuirala je, pri čemu su više stope korelirale s političkim naporima za okončanje društvene promocije (Clinton, 1998; Hursh, 2007 prema Hwang i Cappella, 2018).

No tko su ti učenici? Studije koje su se bavile ponavljanjem razreda pokazale su da ponavljanje razreda nerazmjerno utječe na učenike koji se susreću s akademskim izazovima, a pritom pripadaju u sociodemografski rizične skupine (Xia i Kirby, 2009 prema Hwang i Cappella, 2018). Jedna skupina znanstvenika vjeruje da učenici koji se nalaze u nepovoljnom socioekonomskom položaju češće padaju razred jer je manja vjerojatnost da će imati pristup školama s odgovarajućim resursima i kvalificiranim nastavnicima (Hipkins, 2014; Squires, 2015; Hanover Research, 2016; Squires, 2015.; Hipkins, 2014 prema Blazer, 2019).

Sukladno ekološko-razvojnoj teoriji karakteristike učenika ponavljača, poput socioekonomskog statusa, razine obrazovanja majke, roditeljskog vrednovanja obrazovanja, međuljudskih vještina ili dobi, čimbenici su povezani s rizičnim statusom i kontinuiranim nedostatkom akademskog napretka (Ferguson, Jimerson i Dalton, 2001 prema Tingle i sur., 2012). Tko su onda učenici koji ponavljaju razred? Jedna analiza utjecaja na ponavljanje razreda za strane državljane u Sjedinjenim Američkim Državama pokazala je da će učenici češće ponavljati razred nego učenice (Morrison i No, 2007 prema Tingle i sur., 2012).

Nadalje, češće ponavljaju razred učenici koji su mlađi od vršnjaka iz svog razreda, učenici čiji su roditelji imigrirali, učenici čiji roditelji imaju nisku razinu obrazovanja, učenici čiji roditelji nisu uključeni u rad škole, učenici iz jednoroditeljskih obitelji, učenici koji često mijenjaju škole, učenici koji često izostaju s nastave, učenici s intelektualnim teškoćama

ili s poteškoćama pažnje, učenici koji imaju poremećaje u ponašanju ili pokazuju znakove društveno neprihvatljivog ponašanja, učenici koji imaju teškoće u odnosima s vršnjacima, učenici koji imaju poteškoća s čitanjem te učenici koji imaju visoko konfliktni odnos s učiteljima (Blazer, 2019; Johnson i Bishop, 2018). Znanstvenici su također otkrili da će vjerojatnije ponavljati razred oni učenici koji dolaze iz manjinskih zajednica i kućanstava s niskim prihodima (Cannon i Lipscomb, 2011; Rose i Schimke, 2012; Hipkins, 2014; Squires, 2015; Tolen i Quinlen, 2016; Porter, 2016; Hannover Research, 2016; Knoff, 2016; Kamenetz, 2017; Schwerdt i sur., 2017 prema Blazer, 2019).

S obzirom na manjak podataka o situaciji u Hrvatskoj, možemo postaviti pitanje ponavljaju li u Hrvatskoj češće razred učenici ili učenice, čime ćemo se baviti u empirijskom dijelu rada. Također se može postaviti pitanje koji su to razredi koji učenici najčešće ponavljaju u osnovnoškolskom dijelu obrazovanja. Prema podacima Warrena i Saliba (2012) kako su navedeni u Johnson i Bishop (2018) koji su proveli simulacijske modele, neuspjehi prikupiti podatke za cijele Sjedinjene Američke Države, poslužili su se simulacijskim modelom, u kojem su zaključili kako će učenici najčešće ponavljati prvi razred, međutim za Hrvatsku očekujemo najveći broj ponavljača u 5. razredu zbog tranzicije s razredne nastave na predmetnu nastavu. O tranziciji iz razredne u predmetnu nastavu više će biti rečeno u empirijskom dijelu.

Na razini Hrvatske provedeno je istraživanje (Bulić, 2015) koje se bavilo pitanjem utjecaja obiteljskih prilika na poremećaje u ponašanju adolescenata u Hrvatskoj, a rezultati su pokazali kako ispitanici koji žive s oba roditelja češće prolaze razred, a oni koji žive u ustanovama ili sami, u najvećem su riziku od ponavljanja razreda. Također se pokazalo da je kod ispitanika čiji očevi prekomjerno konzumiraju alkohol dvostruko više ponavljača, a u situacijama kad su majke alkoholičarke razlika je još drastičnija. S obzirom na mali broj radova koje se bave temom ponavljanja razreda u Hrvatskoj, teško je donositi neke opće zaključke.

5. Uzroci ponavljanja razreda

Najčešći uzrok ponavljanju razreda je kada učenik postigne slab rezultat na standardiziranim testovima ili općenito lošija postignuća na kraju školske godine. Drugi najčešći uzrok za ponavljanje razreda je emocionalna nezrelost koja rezultira ometajućim ponašanjem, dok je treći najčešći uzrok ponavljanja razreda razvojna nezrelost koja rezultira poteškoćama u učenju, kao što je, na primjer, ograničena sposobnost čitanja. Često izostajanje s nastave zbog zdravstvenih problema također može igrati ulogu u ponavljanju razreda (Johnson, 2018 prema Johnson i Bishop, 2018).

U zemljama u kojima su zakonima i pravilnicima utvrđeni kriteriji za odlučivanje hoće li učenik na kraju školske godine napredovati u viši razred ili ne, najčešći kriterij koji se primjenjuje jest akademski napredak koji učenik pokazuje tijekom školske godine. Ostali parametri koji također mogu utjecati na takvu odluku su ponašanje učenika, evidencija o pohađanju nastave ili drugi čimbenici povezani s izostancima, poput obiteljskih ili zdravstvenih poteškoća.

Izostanak iz škole može dovesti do toga da učenik mora ponavljati razred. Najčešći razlozi duljih izbivanja s nastave su bolesti ili hospitalizacija. U Poljskoj i Rumunjskoj učenicima koji su izbivali s više od 50 % sati nastave omogućeno je polaganje ispita na temelju kojeg se zatim donosi odluka hoće li učenik napredovati, odnosno prijeći u viši razred ili ponavljati razred (EACEA, 2011). S obzirom na to da svako dijete ima pravo na obrazovanje i tijekom boravka u bolnici, u Hrvatskoj je organiziran sustav škola u bolnicama. Cilj tih škola je da učenici, kroz nastavu organiziranu u bolnici, dobiju vrijedno i bogato iskustvo pohađanja nastave, koje će omogućiti daljnji nastavak školovanja te će smanjiti eventualni strah od povratka u matičnu školu nakon duljeg izbivanja s nastave (Bučević-Sanvincenti, 2010).

Drugi uzrok ponavljanja razreda može biti ponašanje učenika, odnosno ponašajni obrasci. Primjerice, u Poljskoj se ocjenjuje ponašanje učenika, no ta se ocjena ne uzima u obzir kada se donosi odluka o prelasku učenika u sljedeći ili viši razred. Međutim, moguće je spriječiti učenika da napreduje u sljedeći razred ako po drugi put dobije najnižu ocjenu za ponašanje na kraju godine. Ako učenik treći put dobije najnižu ocjenu, automatski ponavlja razred (EACEA, 2011). U Hrvatskoj se također ocjenjuje ponašanje, ocjenama

loše vladanje, dobro vladanje i uzorno vladanje, no te ocjene nisu relevantne kada se govori o ponavljanju razreda.

Uz ova dva kriterija, pohađanje nastave i ponašanje, najčešći i najvažniji je kriterij za napredovanje u sljedeći razred učenikov akademski napredak. Postoje dva različita pristupa pomoću kojih se može odlučiti je li učenik postigao zadovoljavajući akademski napredak na kraju školske godine.

Prvi pristup je cjelokupna procjena akademskog napretka učenika u toj školskoj godini. To može uključivati ocjene učenika, ali ocjene nisu odlučujući čimbenik u određivanju hoće li učenik biti zadržan ili će napredovati u sljedeći razred. Postoje različiti kriteriji koji određuju napredak učenika u sljedeći razred, neki od njih su cjelokupni rad tijekom školske godine, a ako se u državi provode standardizirani testovi vrednovanja, onda se gledaju i rezultati tih testova. Nadalje, neki od kriterija su i uloženi trud, kvaliteta rada, sposobnost timskog rada i samostalnog razmišljanja, što podrazumijeva sposobnost analize i sažimanja. Ovakav pristup prisutan je u Belgiji, Španjolskoj, Francuskoj, Cipru, Luksemburgu, Litvi, Portugalu, Švedskoj i Sloveniji, međutim, važno je napomenuti da se u Sloveniji i Litvi ovaj pristup koristi samo za prva tri razreda osnovne škole (EACEA, 2011).

Drugi pristup odlučivanja o napredovanju učenika koji se primjenjuje u većem broju zemalja klasifikacija je akademskog napretka učenika tijekom školske godine prema unaprijed definiranoj ljestvici. Ovaj se pristup u različitim državama različito primjenjuje. Tako primjerice u Estoniji učenik koji je dobio ocjenu „slabo“ za cijelu akademsku godinu iz najmanje tri predmeta mora ponavljati godinu. U Latviji učenik, ako je bio neuspješan iz više od jednog predmeta od prvog do četvrtog razreda, a u kasnijim razredima u više od dva predmeta, ponavlja razred. U Hrvatskoj, prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, članak 74. stavak 4., propisuje se da se učeniku utvrđuje opći uspjeh nedovoljan (brojkom 1) ako na kraju nastavne godine ima iz najmanje tri nastavnih predmeta zaključenu ocjenu nedovoljan (brojkom 1), odnosno ako nije položio popravni ispit u propisanim rokovima. Učenik kojem je opći uspjeh utvrđen ocjenom nedovoljan (brojkom 1) ponavljat će razred.

Političke direktive poput „No child left behind“, o kojoj je već bilo riječi, mogle su neizravno dovesti do oslanjanja na praksu ponavljanja razreda kao intervencije za učenike

s nezadovoljavajućim uspjehom (Lorence, 2009 prema Hwang i Cappella, 2018). Administratori su bili prisiljeni zadržati učenike s lošim uspjehom kako bi škole, kao obrazovne institucije, mogle postići odgovarajući godišnji napredak na standardiziranim testovima (Hursh, 2007 prema Hwang i Cappella). S obzirom na to da se stopa učenika ponavljača nije smanjila s ovom direktivom, a većina literature pokazuje da ponavljanje razreda nije učinkovita praksa, Jimerson i sur. (2006) prema Gilmore-Hook (2011) zaključuju kako je s „No child left behind“ više djece „ostavljeno“ nego „spašeno“.

6. Empirijska istraživanja o ponavljanju razreda

Istraživanja o učincima ponavljanja razreda sežu sve do 1911. godine (Rose i sur. 1983). No kako se uopće istražuju učinci ponavljanja razred i fenomen ponavljanja razreda općenito? Većina istraživanja o ponavljanju razreda uspoređuje napredak istog djeteta u prvoj godini razreda s napretkom ostvarenim u drugoj, ponovljenoj, godini razreda. Budući da je nemoguće kontrolirati promjene u sazrijevanju djeteta i okolini u kojoj to dijete boravi, ovakva su istraživanja naklonjenija ideji da ponavljanje razreda pozitivno utječe na učenike. Ostala su istraživanja uspoređivala podudarne skupine učenika koji su ponavljali razred i učenike koji su razrede prolazili redovno po ključu društvene promocije, a raspodjela tih učenika nije bila slučajna već se temeljila na odlukama škole. Budući da se pretpostavlja da učenici koji ponavljaju razred vjerojatno imaju neke nedostatke u odnosu na učenike koji redovno prolaze razrede kroz školovanje i budući da dvije skupine nisu dobile iste poduke, ovakav dizajn istraživanja sklon je ukazivanju na nedostatke ponavljanja razreda (Rose i sur., 1983).

Općenito su istraživane dvije vrste ishoda:

- 1) rezultati na standardiziranim testovima postignuća
- 2) rezultati na različitim mjerenjima osobne prilagodbe.

Empirijska istraživanja na temu društvenih ishoda prilikom ponavljanja razreda oskudna su, a postojeće studije daju mješovitu sliku (Bonvin i sur., 2008; Wu i sur., 2010 prema Demanet i Van Houtte, 2016). Najvjerojatnije je to zbog različitih shvaćanja onoga što istraživači nazivaju vršnjačkim prihvaćanjem ili društvenim prihvaćanjem (Bonvin i sur., 2008; Jimerson i sur., 1997; Wu i sur., 2010 prema Demanet i Van Houtte, 2016).

7. Implikacije ponavljanja razreda na učenika

U ovom poglavlju bavit ćemo se implikacijama koje ponavljanje razreda može ostaviti na učenike. Također, bavit ćemo se pitanjem kako te implikacije mogu imati i širi društveni značaj, kako ponavljanje razreda može utjecati na ponašanje učenika te pospješuje li ponavljanje razreda zaista, kako mnogi smatraju, akademski uspjeh učenika ponavljača.

7.1. Psiho-socio-emocionalne implikacije ponavljanja razreda na učenika

Ponavljjanje razreda raširena je praksa u mnogim zemljama: Švicarskoj, Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Belgiji itd., bez obzira na to što je većina istraživanja praksu ponavljanja ocijenila neučinkovitom za poboljšanje učenja kod učenika. Nadalje, istraživanja su pokazala da ponavljanje razreda ima socio-emocionalne implikacije. Na primjer, učenici koji su ponavljali razred, u usporedbi s učenicima koji nisu ponavljali razred, manje se dobro osjećaju u školi, imaju višu razinu hiper-distraktibilnog ponašanja, manje su sigurni u sebe, manje su sigurni u akademske sposobnosti te je veća vjerojatnost da će razviti simptome depresije. Također, otkriveno je da ponavljanje razreda ima negativan utjecaj na učenikovu socio-emocionalnu prilagodbu kao što su odnosi s vršnjacima, samopoštovanje, problematično ponašanje i pohađanje nastave (National Association of School Psychologists, 2003 prema Gilmore-Hook, 2011). Iako dokazi nisu jednoznačni, svakako se čini da pad razreda ne prolazi bez socio-emocionalnih posljedica (Demant i Van Houtte, 2016).

Neizbježno je kod ponavljanja razreda da učenici ulaze u nove razredne sredine. Pierson i Connell (1992 prema Demant i Van Houtte, 2016) tvrde da ponavljanje razreda ima utjecaj na položaj učenika koji ponavlja razred u novoj društvenoj skupini. No taj se utjecaj može razlikovati, a ovisi o dobi učenika. Znanstvenici tvrde da je ponavljanje razreda posebno stigmatizirajuće u kasnijoj dobi, odnosno adolescenciji (Demant i Van Houtte, 2013. prema Demant i Van Houtte, 2016). S druge strane, mlađi učenici ponavljači mogu biti popularni među svojim novim kolegama iz razreda jer su relativno stariji, zreliji i sigurniji u školskom sadržaju (Pierson i Connell, 1992. prema Demant i Van Houtte, 2016). Ipak sama stigma ponavljača može učenicima otežati stvaranje novih

prijateljstava (Jimerson i sur., 2006; Stearns i sur., 2007 Hong i Yu, 2008; prema Demanet i Van Houtte, 2016).

Bez obzira na dob učenika koji ponavlja ili razred u kojem učenik ponavlja, ponavljanje razreda ima snažan utjecaj na emocionalni i bihevioralni razvitak. Ponavljanje razreda mijenja učenika u cijelosti, učenici često gledaju na ponavljanje razreda kao oblik kazne, a često su i uplašeni (Gilmore-Hook, 2011). Sustavni pregled literature prema Ede (2006 prema Gilmore-Hook, 2011) pokazao je da se učenici više boje ponavljanja razreda nego da se pomokre ili imaju stolicu u razredu ili da budu uhvaćeni u krađi. Jedino se gubitak vida i gubitak roditelja smatralo stresnijim od ponavljanja razreda, a u jednoj studiji među šestim razredima ponavljanje se smatralo najstresnijim događajem.

Neke postojeće studije potvrđuju opća očekivanja da je ponavljanje razreda štetno za društvene odnose s kolegama iz razreda. Istraživanje koje su proveli Pianta, Tietbohl i Bennet (1997 prema Demanet i Van Houtte, 2016) pokazuje da kolege iz razreda manje vole učenika koji ponavlja razred nego kolege s jednako lošim postignućima, ali iz njihove generacije. Jimerson i suradnici (1997) prema Demanet i Van Houtte (2016) potvrdili su ove rezultate i dodali da negativna društvena reperkusija ponavljanja razreda u osnovnoj školi može imati utjecaj na te učenike i do 16. godine.

Učenici ponavljači pokazuju negativnu društvenu prilagodbu i negativne stavove prema školi, slabo pohađanje nastave i pokazuju više problematičnih ponašanja od uparenih učenika korištenih za usporedbu (Holmes, 1989 prema Tingle i sur. 2012).

Velik je broj istraživanja zamijetio prednosti prihvaćanja, odnosno posljedice društvenog odbacivanja među kolegama u razredu (npr. Vaillancourt, i Mercer, 2001; Buhs, Ladd, i Herald, 2006; Ladd, Herald-Brown i Reiser, 2008 prema Demanet i Van Houtte, 2016). Uklapanje u razrednu grupu vršnjaka jedan je od najjačih prediktora školske prilagodbe (Ladd i sur., 2008 prema Demanet i Van Houtte, 2016). Stoga se postavlja pitanje stvaraju li učenici ponavljači prijateljstva sa svojim novim kolegama iz razreda. Znanstvenici očekuju da će učenici ponavljači biti u riziku od socijalne izolacije u novom razredu. Ponavljanje razreda vidljiv je oblik neuspjeha u školi pa se zato ponavljačima pripisuje negativna oznaka za koju se očekuje da će otežati njihovu integraciju u novi razred (Jimerson i sur., 2006; Hong i Yu, 2008; Stearns, Moller, Blau i Potochnick, 2007 prema Demanet i Van Houtte, 2016). Iako se svi učenici koje ulaze u novi razred suočavaju s

izazovima u stvaranju novih prijateljstava, kod ponavljača ta prilagodba može biti još teža upravo zbog te stigme neuspjeha (Demaneet i Van Houtte, 2016). U prilog tome govori i multivarijantna analiza podataka na 11759 učenika u 83 belgijske srednje škole koja je pokazala da je ponavljanje razreda u srednjoj školi povezano s manjim brojem prijateljstava, dok ponavljanje razreda u osnovnoj školi nije povezano s brojem prijateljstava u srednjoškolskom obrazovanju (Demaneet i Van Houtte, 2016).

Znanstvenici su proučavali ishode prihvaćanja ili odbijanja od strane vršnjaka. Studije koje su se time bavile (Ladd, 2003 prema Demaneet i Van Houtte, 2016; Ialongo, Vaden-Kieman, 1998 prema Demaneet i Van Houtte) otkrile su da vršnjačko odbijanje iz razreda potiče negativne stavove prema školi i nižu razinu akademskog angažmana, veću vjerojatnost za razvijanje depresije i agresivnog ponašanja te niži akademski uspjeh. Učenici, pak, koji imaju više prijatelja pokazuju veći angažman u školi (Ladd, 1990 prema Demaneet i Van Houtte, 2016), višu razinu pripadnosti školi (Wentzel, 2009 prema Demaneet i Van Houtte) i manje su podložni devijantnom utjecaju vršnjaka (Geven, Weesie i Van Tubergen, 2013 prema Demaneet i Van Houtte, 2016). Znanstvenici tvrde da ponavljanje razreda više stigmatizira učenike u kasnijoj dobi pa bi se moglo očekivati da ponavljanje razreda dovodi do lošije integracije u razred s novim kolegama u razredu, osobito u adolescenciji (Hong i Yu, 2008 prema Demaneet i Van Houtte, 2016). Međutim, niti jedno dosadašnje istraživanje nije istražilo implikacije ponavljanje razreda na međusobne odnose vršnjaka u razredu u srednjim školama. Stoga, važno je pratiti proces prilagodbe učenika ponavljača u novu razrednu sredinu, kako bi se smanjila vjerojatnost nepovoljnih ishoda.

Kritičari prakse ponavljanja razreda tvrde da ponavljanje razreda nameće značajan emocionalni teret učenicima jer su stigmatizirani kao neuspješni i suočavaju se s izazovima prilagodbe s novim vršnjacima, što može dovesti do toga da učenici odustanu od daljnjeg školovanja (Ozek, 2015).

7.2. Implikacije ponavljanja razreda na ponašanje učenika

Jimerson, Woehr, Kaufman i Andreson (2004) ukazuju na to da ponavljanje razreda može biti prediktor rizičnih ponašanja koja utječu na zdravlje, kao što je korištenje cigareta, alkohola i droga. Također su primijetili da učenici ponavljači imaju nisko samopoštovanje, suicidalne namjere, emocionalni stres, započinju biti seksualno aktivni u ranoj dobi, imaju loše odnose s vršnjacima i razvijaju nasilno ponašanje. Kod starijih učenika se razvija osjećaj frustracije što često rezultira povećanom stopom ranog napuštanja škole.

Kod učenika koji ponavljaju razred u srednjoj školi veći su rizici od emocionalnog stresa, upotrebe duhana, upotrebe alkohola, zlouporabe droga, vožnja pod utjecajem alkohola, ranog početka seksualne aktivnosti, suicidalne namjere i nasilnog ponašanja (NASP, 2003; Tingle, i sur. 2010; Jimerson i Renshaw, 2012 prema Johnson i Bishop, 2018).

Nisko samopouzdanje, stigmatizacija, niski zahtjevi od strane okoline ili prilagodbe na novi razred i eventualno nove učitelje, sve uzrokovano ponavljanjem razreda, moglo bi pogoršati učenikove rezultate i na kraju dovesti do ranog napuštanja školovanja (Manacorda, 2012).

Također, kod učenika ponavljača javlja se neangažiranost u školi koja se može očitovati povećanjem poremećaja u ponašanju (Byrd, Weitzman i Auinger, 1997 prema Martorell i Mariano, 2018), što razvojni psiholozi potvrđuju i upozoravaju da su stresni životni događaji povezani s poremećajima u ponašanju (Compas, 1987. prema Martorell i Mariano, 2018). Također treba napomenuti kako učenici ponavljanje razreda vide kao jedan od najstresnijih događaja koji im se može dogoditi (Anderson, Jimerson i Whipple, 2005 prema Martorell i Mariano, 2018.)

Istraživanje provedeno na učenicima trećeg razreda na Floridi pokazalo je da ponavljanje razreda kratkoročno povećava vjerojatnost disciplinskih incidenata i suspenzija, međutim ti učinci s vremenom nestaju (Ozek, 2015).

Podatak koji zabrinjava je da se među najčešćim motivima za samoubojstvo kod mladih spominje školski neuspjeh, ponavljanje razreda ili isključenje iz škole (Graovac i Prica, 2013).

7.3. Implikacije ponavljanja razreda na školski uspjeh

Eksperimentalni podaci ne pokazuju nikakve značajne prednosti ponavljanja razreda za većinu učenika s akademskim poteškoćama ili s teškoćama prilagodbe (Rose i sur. 1983). Ovakav zaključak nije nov, ali je poruka naširoko ignorirana. Postavlja se pitanje zašto je, s obzirom na empirijske podatke, broj učenika koji ponavljaju razred velik.

Drugačiji pogled naglašava prednosti ponavljanja razreda koje bi mogle ojačati učenikovo znanje ili disciplinu, s potencijalnim blagotvornim učincima na naknadne rezultate. Dodatno vrijeme izloženo poučavanju, osobito u ranim razredima, moglo bi učenika učiniti sposobnijim, a time i povećati šanse za postizanje viših razina obrazovanja (Manacorda, 2012).

Iako se početni dobitci u akademskom postignuću mogu dogoditi tijekom godine u kojoj učenik ponavlja razred, istraživanja su pokazala da ti dobitci opadaju unutar dvije do tri godine od ponavljanja razreda. Zapravo, istraživanja pokazuju da ponavljači ne samo da nisu bolji, nego su često i lošiji u usporedbi sa sličnim skupinama učenika koji nisu ponavljali razred (NASP, 2003 prema Gilmore-Hook, 2011). Također su i longitudinalne studije pokazale rane prednosti ponavljanja razreda, međutim, koristeći prateće podatke, naknadno su zaključili da je ta praksa ipak kontraproduktivna (Alexander i sur., 2001; Temple i sur., 2004; Ou i Reynolds, 2010 prema Martin, 2011).

Utvrđeno je da je ponavljanje razreda snažan prediktor napuštanja škole, loših akademskih postignuća i niže stope sudjelovanja u visokom obrazovanju (Brooks Gunn i sur., 1993; Rumberger, 1995; Temple i sur., 2000; Jimerson, 2004 prema Martin, 2011). Isti je zaključak i kod rezultata obrade 17 studija vezanih uz napuštanje školovanja (Tingle i sur. 2012). Također je uočeno da su negativni učinci ponavljanja razreda veći kod učenika koji su ponavljali razred više puta. No postoje i istraživanja koja imaju nešto drugačije zaključke, tako ponavljanje razreda povećava stopu napuštanja školovanja kod učenika koji su ponavljali razred u srednjoj školi, dok se to nije vidjelo na učenicima koji su ponavljali razred u osnovnoj školi (Mariano i sur., 2018). Dvije američke studije koje su se bavile utjecajem ponavljanja razreda na vjerojatnost maturiranja i redovitost pohađanja nastave, pronašle su dokaze da ponavljanje razreda u osmom razredu smanjuje vjerojatnost maturiranja (Jacob i Lefgren, 2009 prema Ozek, 2015), dok ponavljanje

razreda u ranijim razredima nema značajan utjecaj na pohađanje nastave u sljedećim godinama (Schwerdt i West, 2012 prema Ozek, 2015).

Autori tvrde da učenici koji ponavljaju razred ne dobiju dugoročne benefite od ponavljanja razreda i obično imaju lošije rezultate od vršnjaka s niskim uspjehom koji nisu ponavljali razred (Johnson i Rudolph, 2001; Jimerson i Renshaw, 2012 prema Johnson i Bishop, 2018). Kratkoročni pozitivni učinci s vremenom se smanjuju, a zatim i nestanu kasnije u školovanju (Holmes, 1989 prema Tingle i sur. 2012). Autori zaključuju, a to i pokazuju istraživanja koja se provode duži niz godina, da ponavljanje razreda nije kvalitetno rješenje u svrhu poboljšanja postignuća učenika (Owings, Magliaro, 1998).

Među dijelom psihologa i dijelom pedagoške struke postoji stajalište da rano ponavljanje razreda ne dovodi do poboljšanja školskog uspjeha (McCoy i Reynolds, 1999 prema Manacorda, 2012).

8. Koliko je efikasno ponavljanje razreda?

Do sada smo mogli zaključiti kako istraživanja ne idu u prilog praksi ponavljanja razreda. Poželjnost ponavljanja razreda kontroverzno je pitanje. Kontroverza se stvara oko neslaganja o tome je li ponavljanje razreda korisno za učenike i društvo u cjelini i kolika je zapravo cijena koja se plaća tom politikom (Manacorda, 2012).

Ponavljjanje razreda i neuspjeh učenika je skupo, kako za učenika na osobnom planu, o čemu smo već pisali, tako i na širem društvenom planu, što se očituje kroz propuštene mogućnosti za zapošljavanje, korištenje socijalnih pomoći i društveno neprihvatljiva ponašanja (Sylva i Evans, 1999 prema Malinić, 2014). Zadržavanje učenika u istom razredu rezultira potrebom za dodatnim nastavnicima, dodatnim učionicama i materijalima po stopi koja je približno jednaka stopi padanja razreda. Pad razreda je ozbiljan problem za državu, koja većinu tih povećanih troškova treba platiti (Balow i Scwager, 1990). Prema podacima istraživanja Aldridge i Goldman (2007) prema Tingle i sur. (2012), procjenjuje se da je trošak ponavljanja razreda i ponovnog školovanja učenika u američkim školama iznosio gotovo 20 milijardi dolara s prosječnim troškovima po učeniku od oko 6 000 dolara. Taj je trošak u 2012. u Sjedinjenim Američkim Državama, sa stopom ponavljanja razred od 2,3 posto, prelazio 12 milijardi dolara. Dakle, državna sredstva odlaze na praksu za koju istraživanja pokazuju da je ne samo neučinkovita, nego je i kontraproduktivna (West, 2012 prema Johnson i Bishop, 2018). Nadalje, Eide i Goldhaber (2005) prema Tingle i sur. (2012) zaključili su kako je, zbog odgođenog ulaska na tržište rada, izgubljena zarada, za učenike, iznosila od 25 tisuća do 43 tisuće dolara. Do adolescencije ponavljanje razreda je prediktivni čimbenik brojnih zdravstvenih i emocionalnih čimbenika rizika, o kojima smo već govorili (National Association of School Psychologists, 2003 prema Tingle i sur., 2012). Dakle, troškovi ponavljanja razreda visoki su u smislu izgubljenih prilika, rizika za mentalno zdravlje i obrazovnih resursa (Tingle i sur., 2012).

Provjeravajući napredak učenika u ponovljenom razredu u odnosu na napredak u izvornom razredu, na temelju pregleda više od 6000 slučajeva, ustanovljeno je da tek oko 20-35 % učenika savlada više sadržaja u drugoj godini, dok čak 40 % učenika zapravo nauči manje sadržaja (Rose i sur, 1983). Jimerson i sur. (2004) tvrde da će učenici

ponavljači vjerojatnije živjeti od socijalne pomoći, biti nezaposleni ili u zatvoru. Dakle, opet se pokazuje da su ukupni rezultati ponavljanja razreda više negativni nego pozitivni (Tingle i sur. 2012).

9. Uloga stručnih suradnika u radu s učenicima ponavljajćima

Do sada je pokazano kako praksa ponavljanja razreda ne prolazi bez posljedica. Koja je uloga stručnih suradnika u radu s učenicima ponavljajćima? Kako mogu pomoći tim učenicima kako bi se smanjili negativni utjecaji ponavljanja razreda, ali i kako pomoći učiteljima? Postoji li neka alternativa ponavljanju razreda?

Jasno je da brojni faktori mogu utjecati na loš školski uspjeh i mogućnost ranog napušćanja školovanja, stoga je imperativ da se ućenici koji imaju teškoće identificiraju i da im se pomogne rano u školovanju kako bi imali uspješnu tranziciju iz osnovne škole u srednju školu (Johnson i Bishop, 2018). Važno je sustavno rješavati izazove vezane uz ponavljanje razreda, pa ću predstaviti neke strategije koje se mogu implementirati u rad škole, a trebale bi pomoći i učenicima i učiteljima. Najučinkovitije strategije rješavaju akademske, socijalne i mentalne probleme ućenika, a temelje se na dokazima i zadovoljavaju jedinstvene potrebe ućenika (Jimerson i Renshaw, 2012 prema Johnson i Bishop, 2018). Coil (2007) prema Malinić (2014) naglašava da problem svakog ućenika zahtijeva drugaćiji interventni pristup. To bi zapravo znaćilo da je prilikom izbora strategija pomoći proces identifikacije ućenićkih potreba iznimno važan korak (Malinić, 2014).

Sylva i Evans (1999) prema Malinić (2014) tvrde da ako krećemo od shvaćanja da nije moguće svaki oblik neuspjeha prevenirati i da nisu svi preventivni pristupi dovoljno efikasni, da je onda važno prije bilo kakve intervencije odgovoriti na tri pitanja, a ona su sljedeća: koja vrsta intervencije je najefektivnija, kad je najbolje vrijeme za intervenciju i kako možemo biti uvjereni da je ta intervencija odgovarajuća?

National Association of School Psychology (2003) prema Gilmore-Hook (2011: 5-6) predlaže sljedeće smjernice koje možemo poduzeti kako bismo smanjili posljedice ponavljanja razreda, a naposljetku i stopu ponavljanja razreda:

- 1) *Poticati sudjelovanje i uključivanje roditelja u odgojno-obrazovni proces.*
- 2) *Osiguravati strategije poućavanja primjerene dobi ućenika.*
- 3) *Provoditi sustavne procjene, uključujući praćenje napretka i formativne evaluacije uz stalne izmjene.*

- 4) *Koristiti ili uvesti programe čitanja koji su primjereni razvoju uz intenzivnu i izravnu poduku.*
- 5) *Uspostaviti programe mentalnog zdravlja u školi. Identificirati specifične poteškoće u učenju i ponašanju učenika.*
- 6) *Nuditi mentorske programe za podučavanje koji uključuju sudjelovanje vršnjaka različite dobi i odraslih.*
- 7) *Razvijati sveobuhvatne programe za cijelu školu koji su suradničke prirode i obuhvaćaju redovito i specijalno obrazovanje.*
- 8) *Osigurati programe ranog razvoja, kao i ljetne škole, produžene dnevne i produžene godišnje programe.*

Fokus na strategije i modele podrške i pomoći neuspješnim učenicima predstavlja važan zadatak za obrazovne sustave različitih zemalja (Malinić, 2014).

U mnogim zemljama rezultati na kraju godine odlučujući su za napredak u sljedeću godinu. Međutim, propisi općenito pružaju priliku učenicima da sustignu vršnjake ako im prijete opasnost od ponavljanja godine. Učenicima se mora dati druga prilika za procjenu i ispunjavanje uvjeta za upis u sljedeći razred. U Estoniji se na kraju godine daju dodatni zadaci učenicima koji su kandidati za ponavljanje razreda. Učenicima se daje dodatni rad samo iz predmeta u kojima su na kraju školske godine postigli slabu ocjenu. Cilj je pomoći učenicima da steknu znanja i kompetencije koje zahtijeva program koji nisu uspjeli svladati tijekom školske godine (EACEA, 2011).

9.1. Kako prepoznati učenike kojima je potrebna pomoć?

Kako bismo znali trebaju li učenici pomoć i na koji odgovarajući način bi mogli strukturirati nastavni sadržaj, učitelji bi trebali koristiti tehnike vrednovanja temeljene na učinku ili neformalne tehnike vrednovanja kako bi mogli bolje razumjeti učenički pristup učenju. Neki od načina formativnog vrednovanja su sljedeći: vođenje anegdotskih zapisa, pružanje povratne informacije o procesu učenja itd. Nakon što učitelji identificiraju poteškoće, škole trebaju pružiti priliku učenicima da dobiju nastavnu podršku ili pomoć stručnih suradnika prema potrebi. Škole mogu koristiti sustavno ocjenjivanje kako bi olakšale stalnu prilagodbu nastave i podrške.

Škole s najvišim postignućima u akademskom napretku učenika s poteškoćama obično imaju uspostavljene sustave „ranog upozorenja“ za prepoznavanje i pomoć učenicima prije nego što ne uspiju. To uključuje korištenje planova učenja i timova za podršku učenicima (Protheroe, 2007 prema Johnson i Bishop, 2018).

Potrebno je osigurati da poteškoće učenika vezane uz školu ne budu uzrokovane ili pogoršane teškoćama u učenju. Na primjer, jedan od pet učenika ima teškoće u učenju kao što su disleksija ili ADHD (NCLD, 2017 prema Johnson i Bishop, 2018).

9.2. Kako pomoći učiteljima u radu s učenicima ponavljačima i njihovi stavovi o ponavljanju razreda?

Ponavljjanje razreda povezano je s mnogim štetnim posljedicama, a pitanje je koliko odgajatelji i nastavnici prilikom davanja takvih mjera uzimaju u obzir akademske, emocionalne i bihevioralne potrebe učenika (Gilmore-Hook, 2011).

Mnogi odgojno-obrazovni djelatnici vjeruju da ako se učenici bore sa svladavanjem sadržaja ili sa svojim ponašanjem, da je u njihovom najboljem interesu ponoviti razred kako bi im se pomoglo. Za ostale učitelje i stručne suradnike to je nesretan nusproizvod potrebe da se zadovolje državne mjere izvedbe (Jimerson i Renshaw, 2012 prema Johnson i Bishop, 2018). Također, manja je vjerojatnost da će učenici koji ponavljaju razred maturirati i biti upisani na fakultet, a vjerojatnije je da će biti i manje plaćeni po satu. Odluka o ponavljanju razreda u bilo kojoj godini obrazovanja za nastavnike nije laka odluka (Johnson i Bishop, 2018).

Sustavan pregled literature koje je provela Ede (2006) prema Gilmore-Hook (2011) otkrio je kako učitelji vjeruju da ponavljanje razreda:

- 1) sprječava ili ispravlja akademski uspjeh
- 2) ispravlja nedostatak spremnosti na izvršavanje školskih obaveza i zrelosti
- 3) ispravlja loše radne navike i navike pohađanja nastave
- 4) gradi čvrste temelje u osnovnim vještinama.

Nadalje, studija je otkrila da polovica nastavnika koji su sudjelovali u istraživanju smatra da će se, ako promaknu učenika u viši razred bez svladavanja trenutnih standarda i sadržaja, formirati loše mišljenje o njihovim nastavnim sposobnostima (Ede, 2006 prema Gilmore-Hook, 2011). Na kraju zaključuje da učitelji ili nisu svjesni trenutnih istraživanja

koja se odnose na ponavljanje razreda, ili da ne vjeruju istraživanjima ili pak vjeruju da je ponavljanje razreda jaka pedagoška praksa iz razloga što ne vide alternativu.

Autori tvrde kako je potrebno odbaciti model deficita koji problem loših postignuća prebacuje na učenika i treba priznati da učionička i školska praksa doprinose djetetovu neuspjehu (Johnson i Bishop, 2018). Kada to učinimo, uvidjet ćemo da nastavnici igraju ključnu ulogu u strategijama pomoći neuspješnim učenicima (Malinić, 2014). Stoga je važno obratiti pažnju i na same učitelje i nastavnike. Nekim učiteljima potrebna je dodatna edukacija koju nisu prošli tijekom svog formalnog obrazovanja, a ta edukacija pomogla bi im da izmijene svoje pristupe poučavanju kako bi podržali svoje učenike s najslabijim postignućima. Učinkoviti učitelji neprestano uče o svojim učenicima i o tome kako reagiraju na nastavne strategije koje se izmjenjuju u učionici (Johnson i Bishop, 2018).

Povećana sposobnost nastavnika da odgovore na potrebe različitih učenika, individualizirani nastavni programi za sve učenike i rana intervencija moćni su načini osiguravanja uspješnih ishoda učenika (Kenneady, 2004 prema Johnson i Bishop, 2018). Opaženo je da u svakom pedagoškom rješenju stoji nastavnik kao ključ promjene s velikim stupnjem osobne odgovornosti za školsko postignuće učenika (Malinić, 2014).

Uz snažan utjecaj kvalitetne nastave na uspjeh učenika, nastavnicima je potreban pristup kvalitetnom profesionalnom razvoju. Mnogi tradicionalni stilovi osposobljavanja nastavnika i podrške često su pokušaji brzih rješenja koji su u teoriji osmišljeni tako da pokriju što širu populaciju. Johnson i Bishop (2018) zaključuju da profesionalni razvoj najbolje funkcionira kada je kontinuiran i kad je dizajniran za jedinstveni kontekst ustanove ili škole.

9.3. Što s roditeljima učenika ponavljača?

U ovom potpoglavlju bavit ćemo se pitanjem koliko su važni roditelji u odgojno-obrazovnom procesu učenika i kako njihovi stavovi utječu na cjelokupnu situaciju. Već smo spomenuli kako je važno poticati uključivanje roditelja u odgojno-obrazovne proces, no sad ćemo se detaljnije baviti pitanjima kako ih uključiti i zašto je to uopće važno.

Roditelji koji smatraju da je ponavljanje razreda pomoglo jednom od njihove djece, posebno su skloni nastojanju da drugo dijete koje ima poteškoće u školi također ponavlja razred (Finlayson, 1975 prema Rose i sur., 1983).

Uključenost roditelja pozitivno je povezana s pokazateljima učeničkih postignuća, kao što su kompetencije učenika i ocjene. Uključenost roditelja također je povezana s drugim pokazateljima školskog uspjeha, uključujući nižu stopu ponavljanja razreda, nižu stopu napuštanja školovanja i veću stopu završetka srednje škole na vrijeme (Hoover-Dempsey, Walker, Sandler, Whetsel, Green, Wilkins i Closson, 2005).

Postavlja se dakle pitanje kako povećati uključenost roditelja u školi?

Neki su od koraka koji mogu u tome pomoći prema Hoover-Dempsey i sur. (2015) sljedeći:

- 1) stvoriti pozitivno ozračje u školi i ispred škole koje poziva roditelje da je to i njihova škola, a ne samo škola u koju njihova djeca idu
- 2) ojačati nastavnike, učitelje i stručne suradnike za stvaranje suradničkih odnosa s roditeljima
- 3) stvoriti cijeli niz mogućnosti uključivanja roditelja u školske aktivnosti (na primjer proslave prvog dana škole, radionice za roditelje, društvena događanja itd.)
- 4) ojačati roditelje na način da im se od prvog dana osvijesti kako upravo oni igraju važnu ulogu u dječjem školskom uspjehu
- 5) dati im jasne upute kako i što mogu učiniti da budu više uključeni, objasniti im kako njihova uključenost utječe na djetetovo učenje
- 6) dati roditeljima informacije o kurikulu i ciljevima koje škola postavlja pred dijete
- 7) jačati ih na način da dobivaju pozitivne povratne informacije o njihovoj uključenosti
- 8) napraviti grupe podrške za roditelje unutar škole.

10. Ponavljanje razreda u Hrvatskoj

U Hrvatskoj se 2020. godine donijela uredba o dopuni Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi zbog pandemije COVID-19. U školskoj godini 2019./2020. opći uspjeh nedovoljan (1) utvrđivao se ako je na kraju školske godine zaključenih ocjena nedovoljan (1) bilo iz najmanje pet nastavnih predmeta, odnosno ako nije položio popravni ispit u propisanim rokovima. Za one učenike koji su imali zaključnu ocjenu nedovoljan (1) iz najviše 4 predmeta škola je bila dužna organizirati pomoć u učenju i nadoknađivanju znanja kroz dopunski nastavni rad koji je učenik bio dužan pohađati. No ta se uredba već iduće godine ukinula, uz objašnjenje ministra Fuchsa da su se učenici naviknuli na pandemijske uvjete i online nastavu (Srednja.hr, 2021).

Učenicima koji imaju iz najviše 2 predmeta na kraju školske godine ocjenu nedovoljan (1), škola je dužna organizirati pomoć u učenju i nadoknađivanje znanja kroz dopunski nastavni rad. Na dopunskoj nastavi učenici imaju prilike pokazati učiteljima da su ostvarili očekivane ishode te im se tad zaključuje prolazna ocjena. Oni učenici kojima se ni nakon dopunskog nastavnog rada ne zaključi prolazna ocjena idu na popravni ispit koji se održava krajem školske godine, a najkasnije do 25. kolovoza u toj godini.

Ferić, Milas i Rihtar (2010) bavili su se razlozima ranog napuštanja školovanja i došli su do podataka da su najčešći razlozi za napuštanje školovanja sljedeći: loš školski uspjeh, učestalo ponavljanje razreda, nedostatak motivacije i interesa za školu, disciplinski problemi te loša obiteljsko-materijalna situacija. Manje česti razlozi su zasnivanje radnog odnosa ili nemogućnost usklađivanja škole i posla te specifični razlozi poput bolesti, trudnoće i braka.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku iz (2001) prema Ferić i sur. (2010) od pedesetak tisuća učenika pojedine generacije, njih 12 % nikad ne završi srednju školu što posljedično dovodi do velikog broja niskokvalificiranih osoba na tržištu rada.

Prema podacima sa Školskog portala, školske godine 2018/19. 125 učenika ponavljalo je prvi razred. Dakle, stopa ponavljanja prvog razreda s obzirom na broj upisanih iznosi približno 0.35 %. Tu se najčešće radi o učenicima romske nacionalne manjine ili o djeci

koja dolaze iz socijalno ugroženih i zapuštenih obitelji, međutim razlog ponavljanju prvog razreda može biti i prerani upis u prvi razred (Nađ, 2020).

Empirijski dio rada

11. Metodologija istraživanja

11.1. Problem i cilj istraživanja

Kao što je u teorijskom dijelu rada prikazano, istraživanja koja se bave učenicima koji ponavljaju razred u Hrvatskoj gotovo su nepostojeća. Ovim radom i istraživanjem pokušat ćemo dati temelj daljnjim istraživanjima fenomena ponavljanja razreda. Cilj ovog istraživanja je prikazati i analizirati stanje u Hrvatskoj po pitanju ponavljanja razreda.

11.2. Istraživačka pitanja

Iz gore postavljenih ciljeva, a i teorijskog okvira, proizašlo je nekoliko istraživačkih pitanja:

- 1) Koji razred osnovne škole učenici najčešće ponavljaju?
- 2) Koliko se razlikuje redovitost na nastavi između učenika ponavljača i učenika koji redovno prolaze razred?
- 3) Kojeg spola će češće biti učenici ponavljači?
- 4) Ostvaruju li učenici ponavljači bolji školski uspjeh u ponovljenoj godini?

11.3. Hipoteze

Iz istraživačkih pitanja izvučene su sljedeće hipoteze:

H1 Učenici najučestalije ponavljaju peti razred.

H2 Učenici ponavljači imaju više izostanaka od učenika koji redovno prolaze razrede.

H3 Učenici ponavljači češće su učenici nego učenice.

H4 Većina učenika ponavljača u ponovljenoj školskoj godini ima bolji školski uspjeh.

PH4.1. Manji broj učenika ponavljača ponovljenu godinu završava odličnim uspjehom.

11.4. Osnovne varijable

Sukladno postavljenom cilju istraživanja varijable istraživanja su sljedeće: nezavisne varijable peti razred, redovitost pohađanje nastave (opravdani i neopravdani izostanci), spol učenika i školski uspjeh, a zavisna varijabla je ponavljanje razreda.

11.5. Ciljani uzorak

Ciljani uzorak jesu svi učenici osnovnih škola u Republici Hrvatskoj od školske godine 2015./16. do školske godine 2020./21.

11.6. Metode i postupci istraživanja

U ovom istraživanju koristit će se metoda rada na dokumentaciji pri čemu će se koristiti javnodostupni podaci s mrežne stranice Ministarstva znanosti i obrazovanja - „Školski e-Rudnik vol. 2“ koja svake godine objavljuje skup statističkih podataka koji prikazuju podatke o općem uspjehu učenika, njihovim ocjenama, opravdanim i neopravdanim izostancima, pedagoškim mjerama te trendove po školskim godinama.

11.7. Obrada, prikaz i analiza rezultata

Deskriptivnom analizom podataka analizirat će se podaci o razini školovanja (razred), opravdanim i neopravdanim izostancima, općem školskom uspjehu te spolu učenika.

H1

Ukupan broj učenika ponavljača u osnovnim školama u zadnjih 6 školskih godina iznosio je 4127 učenika. Od tog broja prvi razred ponavljalo je njih 638, drugi razred 179 učenika, treći razred 106 učenika, četvrti razred 138 učenika, peti razred 967 učenika, šesti razred 645 učenika, sedmi razred 1155 učenika, a osmi razred 299 učenika.

Učenici, dakle, najčešće ponavljaju sedmi razred i to njih 27,99 % od ukupnog broja ponavljača. Drugi je najčešći razred koji učenici ponavljaju peti razred kojeg ponavlja 23,43 % od ukupnog broja ponavljača, zatim slijedi šesti razred koji ponavlja 15,63 %

učenika ponavljača. Četvrti je najučestaliji razred koji učenici ponavljaju prvi razred. Njega ponavlja 15,46 % učenika. Navedeni podaci prikazani su u tablici 1. S obzirom na dobivene podatke, odbacujemo hipotezu 1, odnosno učenici najučestalije ponavljaju 7. razred.

Razred	Broj učenika ponavljača	Postotak
1.	638	15,46%
2.	179	4,34%
3.	106	2,57%
4.	138	3,34%
5.	967	23,43%
6.	645	15,63%
7.	1155	27,99%
8.	299	7,24%
Ukupno	4127	

Tablica 1. – Ukupan broj učenika ponavljača u osnovnim školama kroz 6 godina

H2

U tablici 2. prikazani su podaci izostanka učenika ponavljača i učenika koji redovno prolaze razred. U svim godinama analize učenici ponavljači imaju znatno veći prosječni broj sati izostanaka od učenika koji redovno prolaze razred. Također je vidljivo u tablici da je velika razlika u prosječnom broju neopravdanih izostanka učenika ponavljača u usporedbi s učenicima koji redovno prolaze razred. Stoga možemo prihvatiti hipotezu 2, odnosno učenici ponavljači izostaju znatno više od učenika koji redovno prolaze razred.

Školska godina	Izostanci	Prosječan broj sati po učeniku	
		Učenici ponavljači	Redovni učenici
2015./16.	Prosječan broj izostanaka	144	46,61
	Opravdani izostanci	85	46,04
	Neopravdani izostanci	59	0,57
2016./17.	Prosječan broj izostanaka	156,82	47,19
	Opravdani izostanci	94,29	46,61
	Neopravdani izostanci	62,53	0,57
2017./18.	Prosječan broj izostanaka	177,94	51,54
	Opravdani izostanci	106,11	50,96
	Neopravdani izostanci	71,83	0,58
2018./19.	Prosječan broj izostanaka	181,46	53,4
	Opravdani izostanci	105,51	52,81
	Neopravdani izostanci	75,96	0,59
2019./20.	Prosječan broj izostanaka	147,53	43,17
	Opravdani izostanci	89,83	42,74
	Neopravdani izostanci	57,71	0,43
2020./21.	Prosječan broj izostanaka	266,63	49,51
	Opravdani izostanci	95,68	48,78
	Neopravdani izostanci	170,94	0,73

Tablica 2. Prikaz prosječnog broja sati izostanka po učeniku

H3

Učenika ponavljača u osnovnim školama u zadnjih 6 školskih godina bilo je 4127 od čega je 2839 učenika, a 1288 učenica. Izraženo u postocima, 68,84 % ponavljača su učenici, a učenica je 31,16 %. U godinama korištenima u analizi taj omjer se kreće između 58,33 % i 71,91 % na stranu učenika, a na strani učenica omjer je u rasponu od 28,09 % do 41,67 %. Podaci su prikazani u tablici 14. Iz podatka je vidljivo da su učenici ponavljači češće učenici nego učenice što znači da se može potvrditi hipoteza 3.

Školska godina	Učenici	Postotak	Učenicice	Postotak
2015/16	622	71,91%	243	28,09%
2016/17	550	71,15%	223	28,85%
2017/18	527	67,56%	253	32,44%
2018/19	568	68,02%	267	31,98%
2019/20	497	66,98%	245	33,02%
2020/21	77	58,33%	55	41,67%
Ukupno	2841	68,84%	1286	31,16%

Tablica 3. Prikaz raspodjele učenika ponavljača po spolu

H4

Analizom se pokazalo da unazad šest školskih godina više od 10 % ponavljača ponovljenu školsku godinu završe s nedovoljnim uspjehom, odnosno preko 80 % učenika ponavljača ponovljenu školsku godinu završe s nekom od prolaznih ocjena (dovoljan, dobar, vrlo dobar ili odličan), a samim time su ostvarili bolji školski uspjeh u usporedbi s godinom ranije. Prema tome potvrđuje se hipoteza 4. Školska godina 2020./21. s tim postotkom odskače, u njoj svaki treći učenik ponavljač nije uspio školsku godinu završiti s dovoljnim školskim uspjehom. Analizom je potvrđena PH4.1., međutim, valja napomenuti kako su ti učenici u malom postotku od 1 % do 5 %, ovisno o školskoj godini. Učenike koji odskaču s takvom razlikom u školskom uspjehu treba prepoznati te vidjeti koji su razlozi postizanja negativnog uspjeha u prošloj školskoj godini.

Rezultati su vidljivi u tablici 4.

	Odličan	Postotak	Nedovoljan	Postotak	Prosjeak svih učenika ponavljača
2015./16.	19	2,20%	110	12,72%	2,81
2016./17.	8	1,03%	88	11,38%	2,85
2017./18.	20	2,56%	103	13,21%	2,85
2018./19.	9	1,08%	130	15,57%	2,82
2019./20.	23	3,10%	85	11,46%	2,89
2020./21.	7	5,30%	49	37,12%	2,45

Tablica 4. – Školski uspjeh učenika ponavljača u ponovljenoj školskoj godini

12. Rasprava

H1

Analizom podataka H1 nije potvrđena, učenici najviše ponavljaju sedmi, zatim peti razred, a ostala dva najučestalija razreda koji učenici ponavljaju su šesti i prvi razred.

Mogući uzrok ponavljanja razreda u 7. i 5. razredu pa i 1. razredu može se tražiti u tranziciji iz razredne u predmetnu nastavu, odnosno zbog novih školskih predmeta koji učenici dobiju u 7. razredu. Tranzicija u odgoju i obrazovanju podrazumijeva situacije kada učenik prelazi iz razredne u predmetnu nastavu, iz osnovne škole u srednju školu ili iz srednje škole na visokoškolsku instituciju (Izetbegović, Nezirović i Kudra, 2021).

Vrijeme tranzicije iz razredne u predmetnu nastavu izazovno je za svakog učenika. Prelaskom u predmetnu nastavu pred učenikom su izazovi emocionalnog, socijalnog i fizičkog sazrijevanja te prilagodba na nove učitelje i školske predmete. Učenici se u tom razdoblju odvajaju od učitelja s kojima su proveli četiri godine, uspostavljaju komunikaciju s novim učiteljima, prilagođavaju se različitim očekivanjama. Pred učenicima su veća opterećenja s obzirom na to da se povećao broj školskih predmeta. Istraživanja ukazuju da školski uspjeh u predmetnoj nastavi opada u usporedbi s razrednom nastavom. Istraživanje koje su proveli Izetbegović i sur. (2021) pokazuje da je 48 % učenika imalo određenih nejasnoća vezanih uz učenje kad su prešli u predmetnu nastavu.

Slične rezultate pokazuje i istraživanje koje je proveo Kirkpatrick (1992) koji navodi da prijelaz iz razredne u predmetnu nastavu popraćen padom školskog uspjeha. Kirkpatrick nudi moguće uzroke kao što su nedostatak akademskog izazova i sve veći osjećaj dosade u školi.

Zbog tih razloga važno je učenike prije prijelaza iz razredne u predmetnu nastavu učiti vlastitoj odgovornosti za školski uspjeh te ih poučavati različitim strategijama za samostalno učenje.

Drugi uzrok pada školskog uspjeha, a posljedično i ponavljanja razreda u 7. i 5. razredu mogao bi se naći u usmenom ispitivanju, odnosno strahu od usmenog ispitivanja koje se razlikuje od ispitivanja u razrednoj nastavi, gdje vas cijelo vrijeme ispituje isti učitelj. Naime, taj strah od ispitivanja naglo se intenzivira u prijelaznim fazama, kao što je

prelazak iz razredne u predmetnu nastavu ili iz osnovne u srednju školu (Mihaljević, 2008 prema Augustić, 2018)

Daljnijim istraživanjima mogle bi se potvrditi naše pretpostavke ili otkriti drugi razlozi ponavljanja tih razreda.

H2

Učenički izostanci s nastave zabrinjavaju i roditelje i nastavnike, u prvom redu jer su izostanci mogući rizični faktor nekih ozbiljnijih poremećaja u ponašanju (Zrilić, 2007). U literaturi se spominje pojam apsentizam koji je veliki socijalno-pedagoški problem, a označava bježanje s nastave, markiranje, izostajanje. Domjanić (2012) tvrdi da apsentizam nije problem kojeg samo treba istražiti i prema njemu djelovati preventivno, nego je apsentizam i indikator nekih drugih obiteljskih i društvenih problema te problem školskog sustava.

Škola je sama po sebi čest uzrok apsentizma. U anketama o izostancima, učenici navode kako izostaju iz škole jer je u školi dosadno, ne osjećaju se sigurno u školi te izostaju s predmeta koje ne vole i čiju relevantnost ne vide (Reid, 2008 prema Domjanić, 2012). S nastave podjednako izostaju i učenici i učenice, međutim učenici značajno više izostaju neopravdano s nastave u usporedbi s učenicama (Nazor, 1997 prema Zrilić, 2007). Namjerno i učestalo izbjegavanje nastave jedan je od indikatora mogućeg srljanja u devijantnost (Zrilić, 2008). Postoji čitav niz razloga zbog kojih učenici izostaju s nastave, neki od njih su: percepcija nekorisnosti predmeta, prezahtjevnost programa, konzumacija opojnih sredstava, slaba motiviranost za učenje, odustnost razvijenih radnih navika, emocionalna nestabilnost i nezrelost, lijenost, nemarnost itd. (Tolić, 1980 prema Zrilić, 2008). Također, brojne studije ukazuju na to da je apsentizam složena pojava povezana s jedne strane već navedenim motivima za izbjegavanje nastave, ali isto tako povezana je i s utjecajem vršnjaka i kvalitetom obiteljskog života i odnosima u njemu (Zrilić, 2008).

Analizom podataka izostanaka učenika koji ponavljaju razred i izostanaka učenika koji redovno prolaze razred pokazalo se da učenici ponavljači značajno više izostaju u prosjeku nego li učenici koji redovno prolaze razred s čime se potvrđuje H2. Podaci su vidljivi u tablici 3. Ono što najviše iskače je velika razlika u prosječnom broju neopravdanih sati. Neki autori (Clark i Shields, 1997 prema Zrilić, 2007) smatraju kako

apsentizam spada u kategoriju delikventnog ponašanja, dok drugi (Vizek-Vidović, Rijavec, Vlahović-Štetić i Miljković, 2003 prema Zrilić, 2007) apsentizam smještaju u kategoriju nediscipliniranog ponašanja u školi. Potrebna su daljnja istraživanja kako bi se ustvrdili stvarni razlozi zbog kojih učenici ponavljači izostaju s nastave više od učenika koji redovno prolaze razred. Markuš (2009, prema Domjanić, 2012) tvrdi kako će učenik koji se osjeća prihvaćeno rjeđe bježati iz škole, što bi značilo da je na zaposlenicima škole zadaća da se učenici ponavljači osjećaju ugodno u školi.

Stoga zaključujemo kako su učenici ponavljači u većem riziku od razvijanja poremećaja u ponašanju te je s takvim učenicima potreban poseban pedagoški rad koji bi uključivao redovno pedagoško savjetovanje, uključivanje u školske aktivnosti te ostvariti intenzivniju suradnju s roditeljima učenika ponavljača.

H3

Nakon stoljeća borbe žena za jednake mogućnosti u obrazovnom sustavu, na kraju 20. stoljeća čini se da u neopovoljnom položaju više nisu djevojčice, već dječaci. Budući da je obrazovanje najvažniji preduvjet za ekonomsko bogatstvo, društvo mora biti osjetljivo na kršenje jednakih mogućnosti u obrazovanju (Freudenthaler, Spinath i Neubauer, 2008).

Deskriptivnom analizom podataka potvrđena je H3 da će učenici ponavljači češće biti muškog spola. Kao što je istaknuto i u literaturi koja se odnosi na SAD i u Hrvatskoj je situacija takva da su učenici podložniji ponavljanju razreda. Postavlja se pitanje kako to da su učenici muškog spola u većem riziku od ponavljanja razreda i na koji način pristupiti učenicima u riziku od ponavljanja razreda. Patirica D. Hunsader (2002) u svom članku iznosi nekoliko razloga zašto dječaci postižu lošije rezultate u školama. Za jedan od razloga ističe razliku u biologiji, te navodi istraživanje Mulrine (2001) prema Hunsader (2002), koje govori kako se djevojčicama bolje razvija dio mozga zadužen za verbalno izražavanje, a strane u kojima dječaci odskoču u razvoju, kao što su motoričke vještine, vizualne i prostorne vještine ne donose prednost u učionici. Nadalje, brojna istraživanja su pokazala da su učenici manje motivirani od učenica te da imaju manje pozitivan stav prema školi (Davies, 1984; Darom i Rich, 1988; Cox, 2000; Francis, 2000 prema Van Houtte, 2004). Također je zabilježeno da će učenice više vremena provoditi radeći zadaću te će manje ometati nastavu, dok će se učenici manje truditi i lakše će ih se omesti u radu

i skrenuti pažnju na nešto drugo (Barber, 1996 prema Van Houtte, 2004). Još jedan od argumenata zašto su dječaci lošiji u školi po uspjehu i ponašanju je taj što učenici školski uspjeh ne doživljavaju kao nešto „cool“ (Francis, 2000; Warrington i sur., 2000; Whitelaw i sur., 2000 prema Van Houtte, 2004).

Stoga ostaje vidjeti na koje načine školu možemo približiti učenicima i povećati motivaciju za radom. Neki od prijedloga autora Lindsay i Muijs (2006) su da se školski neuspjeh kod dječaka može riješiti poboljšanjem ranog razvoja pismenosti kako bi se spriječile visoke razine neuspjeha u čitanju među dječacima. Naime, istraživanje iz 2010. (Zasackae, prema Momilović, 2018) pokazuje da svaka druga učenica čita redovito (najmanje jednom tjedno), dok 17 % učenica čita svakodnevno. Kod dječaka, tek svaki četvrti čita redovito, a njih 6 % čita svakodnevno.

Tickner (1992) predlaže ponovno uvođenje jednospolnih obrazovnih programa, jer prema njemu takvi programi djeci pružaju neke prednosti kao što su, na primjer, veći broj uspješnih uzora vlastitog spola, veće mogućnosti za vodstvom, mogućnost podizanja vlastitog samopouzdanja. Nadalje, mnoga istraživanja pokazuju da djevojčice imaju korist od pohađanja škole za djevojčice. Dok postoje mnoga istraživanja koja su se bavila jednospolnim školama za djevojčice, na temu jednospolnih škola za dječake istraživanja je malo. Jasno je da se broj jednospolnih škola smanjio tijekom godina i danas ovaj oblik školovanja osporavaju mnogi odgajatelji, jer smatraju da nije korisno razdvajati dječake i djevojčice. Bauch (1988) prema Tickner (1992) iznio je sumnje u srednjoškolsko obrazovanje sa zajedničkom nastavom. On preporučuje odvajanje spolova tijekom školovanja za vrijeme puberteta. Tickner (1992) na temelju vlastitog istraživanja zaključuje da u jednospolnim školama dječaci imaju pozitivniji stav prema školi.

H4

Analizom podataka H4 nije potvrđena. Jedan od glavnih argumenata, kao što je i prikazano u teorijskom dijelu, jest da učenici u ponovljenoj godini dobiju dodatno vrijeme za usvajanje nastavnih sadržaja te da će zbog toga imati bolji školski uspjeh.

Među faktorima, u školskom kontekstu, koji najviše utječu na školski neuspjeh učitelji zauzimaju istaknuto mjesto. U tradicionalnom shvaćanju neuspjeh je najčešće viđen kao izraz učenikovih intelektualnih sposobnosti pa tako učitelji, čiji su stavovi u skladu s tradicionalnim shvaćanjem, školski neuspjeh vide kao problem koji je nastao zbog

individualnih okolnosti i procesa koji se odvijaju unutar samog učenika (Malinić, Džinović i Jakšić, 2015). Takvi učitelji ne vide vlastitu odgovornost za nisko postignuće učenika te za slabo postignuće prebacuju odgovornost na učenika i njegovu okolinu. Moderno shvaćanje školski neuspjeh vidi kao svojevrsni propust u razvijanju ili korištenju individualnih potencijala učenika.

U Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi iz 2008. naveden je članak u kojem je propisano da je škola dužna organizirati dopunsku nastavu učenicima kojima je potreban pomoć u učenju (Šućur, 2015). Iskustva iz prakse govore o tome da je dopunska nastava najzastupljenija systemska mjera rada s neuspješnim učenicima. Dopunska nastava osmišljena je kao pedagoška korektivna mjera s namjerom da se učenicima koji zaostaju u učenju za svojim vršnjacima nadoknade „rupe“ u znanju i omogući nesmetano praćenje tijekom redovne nastave (Malinić i sur., 2015). Učenik u dopunsku nastavu može biti uključen jednokratno, kroz dulji vremenski period ili povremeno (Šućur, 2015). Rijetka istraživanja koja su se bavila učinkovitosti dopunske nastave pokazala su da ona ne daje očekivane efekte, da svega trećina učenika koja pohađaju dopunsku nastavu postigne pozitivne promjene, a autor ključni razlog takvog stanja vidi u načinu na koji se dopunska nastava realizira (Malinić, 2009 prema Malinić i sur., 2015). Pokazano je da neuspješnim učenicima prvenstveno odgovora kooperativno učenje, odnosno učenje u grupama sa zajedničkim ciljem i individualnom odgovornošću (Waxman i sur., 2001 prema Malinić i sur., 2015).

S obzirom na to da u današnjoj osnovnoj školi u Hrvatskoj dominira frontalna nastava u razredno-predmetnom-satnom sustavu, a takva nastava je više usmjerena na učitelja nego učenika, neki autori predlažu uvođenje mentorske nastave u osnovnoj školi. U mentorskoj nastavi učitelj se priprema za rad s konkretnim učenikom, a ne, kako to biva u frontalnoj nastavi, s imaginarnim prosječnim učenikom. Mentorska nastava može biti promatrana kao niz međusobno povezanih nastavnih epizoda koje učeniku trebaju omogućiti ostvarenje nekog cilja. Prije svake mentorske nastavne epizode učitelj analizira već postignuto, utvrđuje dostignuti uspjeh te predviđa nove primjerene zadatke i „dozira“ instruktivnu pomoć (Matijević, 1995). Nekim učenicima je potrebna stalna instruktivna pomoć tijekom školovanja, a neki će učenici takvu vrstu pomoći trebati samo povremeno (Matijević, 1991 prema Matijević, 1995). Smatram kako bi ovakva vrsta intervencije, odnosno pomoći bila korisna učenicima ponavljajcima.

S obzirom na to da svaki deseti učenik ponavljač školsku godinu završi s nedovoljnim školskim uspjehom, postavlja se pitanje opravdanosti prakse ponavljanja razreda, a ako ju već ne možemo izbjeći, na koje način obrazovne institucije mogu učenicima ponavljačima olakšati ponovljenu godinu.

13. Zaključak

Ponavljanje razreda predstavlja krajnju mjeru pedagoške intervencije za učenike koji nisu ostvarili obrazovne ishode na zadovoljavajućoj razini. Međutim, pregledom dostupne literature, ustvrđeno je kako ta mjera ne prolazi bez posljedica te je upitna njena učinkovitost. Većina literature govori o negativnim posljedicama ponavljanja razreda. Učenici koji ponavljaju razred manje se dobro osjećaju u školi, imaju manje samopouzdanje (Demant i Van Houtte, 2016), sve više izostaju s nastave, ulaze u rizična ponašanja (Holmes, 1989 prema Tingle i sur., 2012), kao što su korištenje cigareta, alkohola i droga, stupaju ranije u seksualne odnose te razvijaju nasilno ponašanje (Jimerson i sur., 2014) u usporedbi s učenicima koji nisu ponavljali razred. Kad je riječ o akademskom uspjehu eksperimentalni podaci ne pokazuju značajnu prednost ponavljanja razreda (Rose i sur., 1983). Također ponavljanje razreda je snažan prediktor ranog napuštanja školovanja, loših akademskih postignuća i niže stope sudjelovanja u visokom obrazovanju (Brooks Gunn i sur., 1993; Rumberger, 1995; Temple i sur., 2000; Jimerson, 2004 prema Martin, 2011).

U istraživanju koje se provelo u sklopu ovog rada, utvrđeno je da u Hrvatskoj učenici najviše ponavljaju sedmi, zatim peti razred, a ostala dva najučestalija razreda koji učenici ponavljaju su šesti i prvi razred. Kao moguće uzroke ponavljanja 5. i 7. razreda nalazimo u tranziciji iz predmetne u razrednu nastavu, odnosno u 7. razredu učenici dobivaju 2 nova predmeta, fiziku i kemiju. Daljnjim istraživanjima moglo bi se ustvrditi koji su predmeti zaista uzrok zbog kojih učenici ponavljaju razred. Učenici ponavljači u prosjeku više izostaju s nastave nego učenici koji redovno prolaze razrede, zabrinjavajuće je da su trećina izostanaka učenika ponavljača neopravdani sati. Škole bi trebale naći način kako zadržati učenike ponavljače na nastavi, odnosno unutar škole. Učenici su u većem riziku ponavljanja razreda od učenika. Potvrdila se tvrdnja kako ponavljanjem razreda ne dolazi

do poboljšanja školskog uspjeha kod učenika. Svega 1 do 5 posto učenika ponavljača ponovljenu školsku godinu završi sa školskim uspjehom odličan (5), a više od 10 % učenika ponavljača ponovljenu školsku godinu završi sa školskim uspjehom nedovoljan (1).

Potrebna su daljnja istraživanja prakse ponavljanja razreda u hrvatskim školama, kako bi se utvrdilo postoje li kvalitetna rješenja u radu s učenicima ponavljačima jer kao što se kroz rad moglo vidjeti, ponavljanje razreda je teško razdoblje za učenike te je dužnost škola da, ukoliko se već odluče za takvu mjeru, prate učenike ponavljače. Potrebno je pratiti njihov akademski napredak, uklapanje u novu razrednu sredinu, intenzivirati suradnju s roditeljima, omogućiti adekvatan dopunski rad, uključiti ga u izvannastavne aktivnosti.

Metaanalize i sustavni pregledi literature tijekom prošlog stoljeća dokazali su da ponavljanje razreda nije opravdana intervencija (Jimerson, 2001 prema Gilmore-Hook, 2011). Međutim, obrazovne politike i strategije ne slijede uvijek ono što se pokazuje učinkovitim.

14. Literatura

- Augustić, A. (2018). *Strah od ispitivanja i kvaliteta školskog života kod učenika osnovne škole* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Teacher Education).
- Balow, I.H., Schwager, M. (1990). Retention in Grade: A Failed Procedure. *The California Educational Research Cooperative* 1-33.
- Blazer, C. (2019) Elementary school grade retention. *Information capsule*, 1805, 1-13.
- Bučević-Sanvincenti, L. (2010). Bolničke knjižnice i održavanje školske nastave u Zagrebu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 53 (2), 47-54. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/80985>
- Bulić, Marija. *Utjecaj obiteljskih prilika na poremećaje u ponašanju adolescenata*. Diss. 2015.
- Demant, J., Van Houtte, M. (2016). Are Flunkers Social Outcasts? A Multilevel Study of Grade Retention Effects on Same-Grade Friendships. *American Educational Research Journal*. 53 (3), 745-780
- Domjanović, M. (2012). *Utjecaj apsentizma na školski uspjeh adoscelenata* (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences. Department of Psychology).
- Ebel, R. L. (1980). The failure of schools without failure. *The Phi Delta Kappan*, 61(6), 386-388.
- Ede, A. R. (2006). *The role of teacher beliefs in grade retention*. Oklahoma State University.
- Education, A. (2011). *Grade retention during compulsory education in Europe: regulations and statistics*. EU: European Union.
- Ferić, I., Milas, G., Rihtar, S. (2010). Razlozi i odrednice ranoga napuštanja školovanja. *Društvena istraživanja*, 19 (4-5 (108-109)), 621-642. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/60107>
- Freudenthaler, H. H., Spinath, B., i Neubauer, A. C. (2008). Predicting school achievement in boys and girls. *European journal of personality*, 22(3), 231-245.

- Gaščić D., (2021). Pitali smo Ministarstvo s koliko se zaključenih jedinica ove godine pada razred. Srednja.hr
- Gilmore-Hook, T. (2011). *Teacher Beliefs regarding Grade Retention in an Urban Elementary School*. ProQuest LLC. 789 East Eisenhower Parkway, PO Box 1346, Ann Arbor, MI 48106.
- Graovac, M., Prica, V. (2014). Rizični čimbenici kod samoubojstva adolescenata. *Medicina Fluminensis: Medicina Fluminensis*, 50(1), 74-79.
- Hoover-Dempsey, K. V., Walker, J. M., Sandler, H. M., Whetsel, D., Green, C. L., Wilkins, A. S., Closson, K. (2005). Why do parents become involved? Research findings and implications. *The elementary school journal*, 106(2), 105-130.
- Hunsader, Patricia D. "Why Boys Fail-and what we can do about it." *PRINCIPAL-ARLINGTON*- 82.2 (2002): 52-55.
- Houtte, Mieke Van. "Why boys achieve less at school than girls: The difference between boys' and girls' academic culture." *Educational studies* 30.2 (2004): 159-173.
- Hwang, S. H., Cappella, E. (2018). Rethinking early elementary grade retention: Examining long-term academic and psychosocial outcomes. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 11(4), 559-587.
- Izetbegović, A., Nezirović, M. i Kudra, A. (2021), *Inkluzivna tranzicija iz razredne u predmetnu nastavu*. Sarajevo: Udruženje „Društvo ujedinjenih građanskih akcija“
- Jimerson, S. R. (2001). A synthesis of grade retention research: Looking backward and moving forward. *The California School Psychologist*, 6(1), 47-59.
- Jimerson, S. R., Woehr, S. M., Kaufman, A. M., i Anderson, G. E. (2004). Grade retention and promotion: Information and strategies for educators. *Helping Children at Home and School II: Handouts for Families and Educators*.
- Johnson, P. N., Bishop, S. (2018) *Failing In-Grade Retention: How an ineffective practice with lasting consequences, high price tags and civil rights implications can be wiped out by schools doing what schools do best: Teaching today's children*. San Antonio, Texas : Intercultural Development Research Association

- Kirkpatrick, D. (1992). *Pupils' perceptions of the transition from primary to secondary school*
- Lindsay, G., Muijs, D. (2006). Challenging underachievement in boys. *Educational Research*, 48(3), 313-332.
- Malinić, D. M. (2014). Pedagoški pristupi nastavnika u radu sa neuspešnim učenicima. Univerzitet u Beogradu.
- Malinić, Dušica, Vladimir Džinović, and Ivana Jakšić. "Nastavničke percepcije školskog neuspeha-vredi li se truditi oko neuspešnih učenika?." *Nastava i vaspitanje* 65.4 (2015): 663-677.
- Manacorda, M. (2012). The cost of grade retention. *Review of Economics and Statistics*, 94(2), 596-606.
- Mariano, L.T., Martorell, P., Berglund, T. (2018) How Does Repeating a Grade Impact Students' High School Persistence and Behavior?: The Case of New York City: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10025.html pristupljeno 24.01.2022.
- Martorell, P., Mariano, L. T. (2018). The causal effects of grade retention on behavioral outcomes. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 11(2), 192-216.
- Martin, A.J., (2011) Holding back and holding behind: grade retention and student's non-academic and academic outcomes. *British Educational Research Journal*. 37 (5), 739-763.
- Matijević, M. (1996). Mentorska nastava u osnovnoj školi. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 5(1 (21)), 129-145.
- Momčilović, S. (2018). *Čitateljske navike i interesi postmilenijske generacije* (Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Faculty of Humanities and Social Sciences).
- Nađ B., (2020). Za pad godine kriv je sustav, nikako dijete. *Školski portal*.
- Narodne novine (2012) *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, Zagreb: Narodne novine d.d.
- Owings, William, Magliaro, Susan. (1998). Grade Retention: A History of Failure. *Educational Leadership*. 56 (1) 86-88

- Ozek, U. (2015). Hold back to move forward? Early grade retention and student misbehavior. *Education Finance and Policy*, 10 (3) 350-377.
- Rose, J. S., Medway, F. J., Cantrell, V. L., Marus, S. H. (1983). A fresh look at the retention–promotion controversy. *Journal of School Psychology*, 21(3), 201–211.
- Šućur, A. (2015). *Stavovi nastavnika i učenika o kvaliteti dopunske i dodatne nastave* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:556703>
- Tickner, A. M. (1992). A Study of Attitudes in an All Boys' School.
- Tingle, L.R., Schoeneberger, J. i Algozzine, B. (2012) Does Grade Retention Make a Difference?, *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 85 (5), 179-185
- Zrilić, S. (2007). Neke potencijalno relevantne sociodemografske varijable školskih izostanaka. *Odgojne znanosti*, 9(2 (14)), 41-65.
- Zrilić, S. (2008). Prilog istraživanju učeničkog apsentizma. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 57(1.-2.), 61-73.